

13

Validita a reliabilita

Ak nedokážete svojmu publiku predložiť postupy, ktoré ste použili na zabezpečenie, aby boli vaše metódy reliabilné a závery validné, máte iba slabé dôvody na to, aby ste sa pokúšali o ukončenie výskumnej dizertácie. Dobré úmysly alebo správne politické postoje, žiaľ, nikdy nestačia. Bez reliabilných metód a validných záverov sa zmení výskum na zmätok, kde bitky vedú a vyhrávajú iba tí, ktorí kričia najhlasnejšie.

V kapitole 8 som mal možnosť upokojiť vaše obavy v súvislosti s vedeckým statusom prípadových štúdií, založených na dátach malého rozsahu. Pokušenie uistiť kvalitatívnych výskumníkov, že si nemusia robiť starosti s reliabilitou svojich dát alebo s kvalitou ich interpretácií, je však menšie. Stačí, ak si čitateľ pozrie kapitolu 26 a uvidí, že moje znepokojenie súvisiace s týmito otázkami sa týka veľkej časti publikovaných výskumov.

V tejto kapitole sa pokúsím diagnostikovať problém a navrhmem niekoľko praktických riešení. No predovšetkým je dôležité, aby sme si vyjasnili príslušné výrazy – validita a reliabilita. Pre jednoduchosť budem pracovať s dvoma priamočiarymi definíciami, ktoré sú uvedené v tabuľke 13.1.

Použijem príklady z konkrétnych výskumných štúdií a zhodnotím nástrahy a príležitosti pre začínajúcich výskumníkov, ktoré vznikajú na základe požiadavky na validitu a reliabilitu. Začneme s validitou.

VALIDITA

„Validita“ je iný výraz pre pravdivosť. Niekedy človek pochybuje o validite vysvetlenia, pretože výskumník sa zjavne nepokúsil zaoberať sa protirečiacimi prípadmi.

Tabuľka 13.1 Validita a reliabilita

Validita

Pod validitou budem rozumieť pravdivosť: interpretovanú ako mieru, v akej vysvetlenie presne reprezentuje sociálne javy, o ktorých hovorí (Hammersley, 1990, s. 57).

Reliabilita

Reliabilita hovorí o stupni konzistencie, s akou rôzni pozorovatelia alebo ten istý pozorovateľ v rôznych situáciách prípady zaradil do tej istej kategórie (Hammersley, 1990, s. 67).

Alebo niekedy majú požiadavky vydavateľa časopisov, aby boli články čoraz kratšie, a obmedzenie počtu slov v rámci univerzitných kurzov má za dôsledok, že výskumník sa nechotne nechá naviesť na použitie iba „presvedčivých“ príkladov.

Samozrejme, takéto pochybnosti o validite sa neobmedzujú na kvalitatívny výskum. Problémy podobného druhu sa môžu vyskytnúť aj v prírodných vedách. Medzi požiadavkami vydavateľov časopisov a univerzitných kurzov vo väčšine oblastí sú iba malé rozdiely. Ani pokúšenie vylúčiť protirečiace prípady nie je špecifické pre kvalitatívny výskum. Okrem toho môžu veľké výskumné tímy, ktoré niekedy spolupracujú v prírodných vedách, neočakávane ohroziť vierohodnosť zistení. Napríklad, ukázalo sa, že laboratórni asistenti vyberajú na prednášky svojho profesora iba „ideálne“ priesvitky, zatiaľ čo na druhú stranu ukladajú priesvitky, ktoré by mohli vyvolať nepríjemné otázky (pozri Lynch, 1984).

Preto by sme sa nemali domnievať, že kvantitatívni výskumníci majú na problém validity jednoduché riešenie. Ako upozorňujú Fielding a Fieldingová, k určitej interpretácii dochádza aj pri používaní zdanlivo „tvrdých“ kvantitatívnych nástrojov na meranie:

Napokon všetky metódy zberu dát sa analyzujú „kvalitatívne“ v tom zmysle, že akt analýzy predstavuje interpretáciu, a preto je nevyhnutne selektívny. Či sú dáta kvantifikovateľné alebo kvalitatívne, musíme sa postaviť tvárou v tvár otázke *zdôvodnenia* záverov z nich vyvođených (1986, s. 12, zdôraznil som ja).

Preto by ste nemali byť pri príprave svojho kvalitatívneho výskumu príliš defenzívni. Kvantitatívni výskumníci nevlastnia „zlatý kľúč“ k validite.

Napriek tomu musia kvalitatívni výskumníci so svojim hĺbkovým prístupom k jednotlivým prípadom odolať špecifickému pokúšeniu. Ako presvedčia seba (a svoje publikum), že ich „zistenia“ sa skutočne zakladajú na kritickom skúmaní všetkých ich dát a nespoliehajú sa na niekoľko vhodne zvolených „príkladov“? Tento problém sa niekedy nazýva „anekdotizmom“ (Silverman, 1993).

Ako poznamenáva Mehan (1979), práve silná stránka etnografických výskumov v teréne – ich schopnosť podať bohaté opisy spoločenského prostredia – môže byť aj ich slabosťou. Mehan identifikoval tri takéto slabé stránky:

- 1 Bežné terénne výskumy zvyknú mať anekdotickú povahu. Výskumné správy obsahujú niekoľko *exemplárnych* príkladov správania, ktoré výskumník vybral z poznámok z terénu.
- 2 Výskumníci iba zriedka predložia kritériá alebo dôvody, prečo zaradili určité prípady, a nie iné. V dôsledku toho sa dá iba ťažko posúdiť typickosť alebo *reprezentatívnosť* prípadov a zistení, ktoré z nich boli vyvođené.
- 3 Výskumné správy prezentované formou tabuliek neuchovávajú materiály, ktoré sa podrobili analýze. Keď výskumník vyabstrahuje dáta zo surových materiálov za účelom predloženia zhrnutých zistení, materiál v pôvodnej podobe sa stráca. Preto nie je možné uvažovať o alternatívnych interpretáciách tých istých materiálov (1979, s. 15, zdôraznil som ja).

O niekoľko rokov neskôr tento problém stručne vyjadril Bryman:

V rámci kvalitatívneho výskumu existuje sklon k anekdotickému prístupu používať dáta vo vzťahu k záverom alebo vysvetleniam. Krátke konverzácie, útržky z neštrukturovaných rozhovorov ... sa používajú ako dôkazy určitých tvrdení. Dôvod pre nespokojnosť spočíva v tom, že sa iba zriedka otvára otázka reprezentatívnosti alebo všeobecnosti týchto fragmentov (1988, s. 77).

Táto sťažnosť týkajúca sa „anekdotizmu“ spochybňuje *validitu* veľkej časti kvalitatívnych výskumov. Dve bežné odpovede na túto otázku predstavuje triangulácia metód a dát alebo validizácia respondentmi.

Pod *trianguláciou* sa rozumie pokus o získanie „skutočného“ porozumenia situácie na základe kombinácie rôznych spôsobov nazerania alebo rôznych zistení. V kapitole 3 som poukázal na niektoré ťažkosti, s ktorými sa môžu stretnúť začínajúci výskumníci, keď sa budú pokúšať o trianguláciu. V kapitole 8 som podrobnejšie hovoril o analytických obmedzeniach tohto prístupu.

Mnohé z modelov, z ktorých vychádza kvalitatívny výskum, vo všeobecnosti jednoducho nie sú zlučiteľné s predpokladom, že k „skutočnému“ porozumeniu „realite“ môžeme dospieť izolovane na základe určitých spôsobov nazerania na ňu. Samozrejme, neznamená to, že by ste nemali pracovať s rôznymi súbormi dát alebo používať rôzne metódy. Problém vzniká iba vtedy, keď využijete túto mnohorakosť ako spôsob na upokojenie otázok týkajúcich sa validity.

Validizácia na základe respondentov predstavuje návrh, aby sme sa vrátili späť k subjektom s predbežnými výsledkami a vylepšili ich podľa ich reakcií (Reason a Rowan, 1981). Obávam sa však, že tak ako triangulácia, aj táto metóda je chybná.

Samozrejme, subjekty, ktoré skúmame, nám môžu, ak ich požiadame, podať svoj výklad kontextu ich konania. Problém vzniká iba vtedy, keď tomuto výkladu pripíšeme privilegovaný status (pozri Bloor, 1983; Bryman, 1988, s. 78–79). Ako hovoria Fielding a Fielding:

Neexistuje dôvod, aby sme sa domnievali, že príslušníci majú privilegovaný status ako komentátori svojho konania ... takúto spätnú väzbu nemôžeme považovať za priamu validizáciu alebo zamietnutie záverov, ktoré vyvodil pozorovateľ. K takýmto procesom takzvanej „validizácie“ by sa malo pristupovať ako k ďalšiemu zdroju dát a porozumenia (1986, s. 43).

Toto, samozrejme, odsúva stranou etiku, politiku a praktické otázky vzťahu výskumníka so subjektmi v teréne (pozri kapitoly 15 a 16). Tieto otázky by sme si však nemali *zamieňať* s validizáciou výskumných zistení.

Ak triangulácia a validizácia zo strany respondentov nepredstavujú spoľahlivé cesty k validite, aké uspokojivejšie metódy nám zostávajú? Ďalej budem hovoriť o piatich vzájomne súvisiacich spôsoboch kritického uvažovania o analýze kvalitatívnych dát za účelom docielenia validnejších zistení. Ide o:

- Princíp vyvrátiteľnosti,
- metódu systematického porovnávania,

- úplné spracovanie dát,
- analýzu deviantných prípadov,
- využitie vhodných tabuliek.

Princíp vyvrátiteľnosti

Jedno z riešení problému anekdotizmu spočíva v tom, že kvalitatívni výskumníci sa jednoducho pokúsia vyvrátiť svoje pôvodné predpoklady týkajúce sa dát za účelom dosiahnutia objektívnosti. Ako tvrdia Kirk a Miller:

Predpoklady, ktoré tvoria základ hľadania objektívnosti, sú jednoduché. Tam vonku existuje svet empirickej reality. Spôsob, akým vnímame a chápeme svet, závisí vo veľkej miere na nás, no svet netoleruje všetky spôsoby chápania rovnako (1986, s. 11).

Tak ako Kirk a Miller, aj my musíme uznať, že „svet netoleruje všetky spôsoby chápania rovnako“. Znamená to, že musíme odolať pokušeniu skočiť na jednoduché závery len preto, lebo máme nejaké dôkazy, ktoré zdanlivo vedú zaujímavým smerom. Namiesto toho musíme podrobiť tieto dôkazy všetkým možným testom.

Kritická metóda, o ktorej hovoríme, je veľmi blízka tomu, čo Popper (1959) nazval „kritický racionalizmus“. To vyžaduje, aby sme sa pokúsili o vyvrátenie predpokladaných vzťahov medzi javmi. Len v prípade, že nemôžeme vyvrátiť existenciu určitého vzťahu, sme v pozícii, že môžeme hovoriť o „objektívnom“ poznaní. Avšak aj potom je naše poznanie iba provizórne a predstavuje predmet ďalšieho skúmania, ktoré môže prísť s protirečiacimi dôkazmi.

Popper to vyjadril týmto spôsobom:

Empirickú metódu charakterizuje jej zvyk vystaviť testovaný systém falzifikácii, a to akýmkoľvek realizovateľným spôsobom. Jej cieľom nie je zachrániť život neudržateľným systémom, ale naopak, vybrať na základe ich vystavenia nelútostnému boju o prežitie ten, ktorý je relatívne najspôsobilejší (1959, s. 42).

Samozrejme, Popperovu kritiku by nemali brať vážne iba kvalitatívni výskumníci. Jeden zo spôsobov, ktorým sa *kvantitatívni* výskumníci pokúšajú vyhovieť Popperovej požiadavke pokusov o „falzifikáciu“, je starostlivé vylúčenie „falošných“ korelácií (pozri tabuľku 1.3 a text v kapitole 1).

Výskumník sa môže snažiť za týmto účelom zaviesť nové premenné a dospieť k určitej forme „multivariačnej analýzy“, ktorej výsledkom budú významné, skutočné korelácie (pozri Mehan, 1979, s. 21). Na základe takéhoto pokusu vyhnúť sa falošným koreláciám môžu kvantitatívni spoločenský vedci prakticky preukázať ich orientáciu na ducha kritického výskumu, ktorý obhajoval Popper.

Ako môžu Popperovmu kritériu vyhovieť kvalitatívni výskumníci? Zostávajúce štyri metódy predstavujú navzájom prepojený spôsob kritického myslenia v priebehu analýzy dát.

Metóda systematického porovnávania

Metóda systematického porovnávania vyžaduje, aby sa výskumník neustále pokúšal hľadať iný prípad, pomocou ktorého by mohol otestovať predbežnú hypotézu. V skoršom výskume meniacich sa názorov študentov medicíny počas štúdia zistili Becker a Geer (1960), že formujúcu sa hypotézu o vplyve etáp štúdia na názory môžu overiť na základe porovnania rôznych skupín v tom istom čase a takisto rôznych kohort študentov v priebehu štúdia. Napríklad to, že začínajúci študenti majú sklon byť idealisti, by mohli s istotou tvrdiť iba vtedy, keby niekoľko kohort študentov prvého ročníka zdieľalo to isté stanovisko.

Podobne, keď som skúmal, čo sa stalo deťom s Downovým syndrómom v kardiologickej nemocnici, overoval som svoje zistenia s nahrávkami z konzultácií z tej istej kliniky, na ktorých sa zúčastnili deti s vrodenu abnormitou (Silverman, 1981). A samozrejme, aj môj pokus o analýzu obradného poriadku súkromnej lekárskej praxe (Silverman, 1984) sa vo veľkej miere opiera o komparatívne dáta z verejných kliník.

Začínajúci výskumníci však pravdepodobne nebudú mať prostriedky na výskum rôznych prípadov. To ešte neznamená, že porovnávanie nie je možné. Metóda neustáleho porovnávania vyžaduje jednoducho preskúmanie a porovnanie všetkých fragmentov dát, ktoré vzniknú v rámci jedného prípadu (Glaser a Strauss, 1967).

Napriek príťažlivosti takejto metódy môžu začínajúcich výskumníkov sužovať dve praktické ťažkosti s jej implementáciou. Po prvé, môžu im chýbať prostriedky na zhromaždenie všetkých dát v analyzovateľnej podobe. Napríklad, prepísanie celého súboru dát môže byť veľmi časovo náročné – a môže odvrátiť vašu pozornosť od analýzy! Po druhé, ako môžete porovnať dáta, keď ste si ešte nesformulovali predbežnú hypotézu alebo dokonca východiskový súbor kategórií?

Našťastie, tieto námietky sa dajú ľahko vyvrátiť. V praxi je zvyčajne zmysluplné začať s analýzou na pomerne malej časti dát. Následne, po vytvorení súboru kategórií, môžete testovať formujúcu sa hypotézu postupným rozširovaním súboru dát.

Na toto jasne upozornil Anssi Peräkylä na príklade výskumov založených na dátach z nahrávok:

Množstvo dát, ktoré dokáže jeden výskumník alebo výskumný tím prepísať a analyzovať, je obmedzené. Na druhej strane má však veľká databáza svoje výhody ... veľký súbor dát sa môže uchovať ako zdroj, ktorý sa použije, až keď analýza pokročí natoľko, že sa upresnia skúmané javy. V neskoršej fáze sa môžu prepísať krátke časti z dát v zálohe, a tak sa môžu pozorovať všetky variácie javu (1997, s. 206).

Metódu systematického porovnávania som využil v rámci môjho nedávneho výskumu o poradenstve týkajúcom sa AIDS (Silverman, 1997b), pričom som prešiel z malých na väčšie súbory dát. Napríklad, po vyčlenení jedného prípadu, keď klient odmietol poradcovu odporúčania, som začal loviť v dátach, aby som nalezol väčšiu vzorku prípadov, v ktorých by bol prítomný odpor voči poradenstvu. O tomto príklade hovorím podrobnejšie v nasledujúcej časti o „analýze deviantných prípadov“.

Metóda systematického porovnávania však vyžaduje oveľa viac, pretože si nárokuje opakované pohybovanie sa sem a tam medzi rôznymi časťami vašich dát. Všetky dáta musíte raz preskúmať a analyzovať. Toto je časť toho, čo som myslel pod „úplným spracovaním dát“.

Úplné spracovanie dát

Paul ten Have upozorňuje na sťažnosť, že v rámci analýzy konverzácie, ako aj v rámci iných druhov kvalitatívneho výskumu, „sa zistenia ... zakladajú na subjektívne vybratej a pravdepodobne neobjektívnej ‚vzorke‘ prípadov, ktoré vyhovujú analytickej argumentácii“ (1998, s. 135). Na túto sťažnosť, ktorá ústi do obvinenia z anekdotizmu, možno odpovedať tým, čo ten Have, v nadväznosti na Mehana (1979), nazval „úplným spracovaním dát“. Táto úplnosť sa v kvalitatívnom výskume docieľi tak, že „do analýzy [sa] zahrnú ... všetky prípady z dát“ (1979, s. 21).

Takáto úplnosť prekračuje hranice toho, čo sa bežne vyžaduje v rámci mnohých kvantitatívnych metód. Napríklad, v dotazníkovom prieskume sa zvyčajne výskumník uspokojí s dokázaním nefalošných korelácií. V takom prípade, ak takmer všetky vaše dáta podporujú vašu hypotézu, vaša práca je z väčšej časti hotová.

Naopak, v rámci kvalitatívneho výskumu, pri práci s menšími súbormi dát, prístupnými opakovanému nahliadnutiu, by ste sa nemali uspokojiť, pokiaľ sa vaše zovšeobecnenia nebudú dať uplatniť na každú štipku príslušných dát, ktoré ste zozbierali.

Výsledkom je zovšeobecnenie, ktoré môže byť rovnako validné ako štatistická korelácia. Ako hovorí Mehan:

Výsledkom je integrovaný, presný model, ktorý vyčerpávajúco popisuje špecifické javy (sic), a nie jednoduchý korelačný výrok o predchádzajúcich a následných podmienkach (1979, s. 21).

Analýza deviantných prípadov

Úplné spracovanie dát vyžaduje aktívne vyhľadávanie a zaoberanie sa deviantnými prípadmi. Mehan opäť vysvetľuje:

Metóda začína s malým množstvom dát. Vytvorí sa predbežná analytická schéma. Schéma sa potom porovná s inými dátami a podľa potreby sa upraví. Predbežná analytická schéma sa neustále konfrontuje s „negatívnymi“ alebo „nesúhlasnými“ prípadmi, až kým výskumník nevyvodí malý súbor použiteľných pravidiel, ktoré v rámci analýzy obsahujú všetky dáta (1979, s. 21).

Mehan pozoruje, že toto sa veľmi líši od „analýzy deviantných prípadov“ v zmysle, v akom sa používa v kvantitatívnom, dotazníkovom výskume. Tam sa na deviantné prípady obraciate v dvoch situáciách:

- Keď existujúce premenné nedávajú dostatočne vysoké štatistické korelácie,
- keď sa nájdú dobré korelácie, vy však máte podozrenie, že by mohli byť „falošné“.

Kvalitatívny výskumník by sa, naopak, nemal uspokojiť s vysvetleniami, ktoré zdánlivo vysvetľujú takmer všetky rozdiely v jeho dátach. Namiesto toho, ako som už tvrdil, v kvalitatívnom výskume sa musí s každým kúskom dát pracovať dotedy, kým ho nevieme vysvetliť.

Dovoľte mi, aby som vám uviedol príklad, v ktorom sa využila analýza deviantných prípadov s cieľom úplného spracovania dát. Dáta v extrakte 13.1 pochádzajú z poradenského rozhovoru týkajúceho sa preventívneho vyšetrenia na HIV medzi klientom (K) a poradkyňou pre HIV / AIDS (P) na nemocničnej klinike pre pohlavne prenosné choroby. Pri prepisovaní sa použili konvencie pre zhotovovanie prepisov používané v rámci analýzy konverzácie (týmto materiálom sa podrobnejšie zaoberám v Silverman, 1997b, s. 134–153).

Na začiatku extraktu 13.1 upozorňuje poradkyňa klienta, že je dôležité, aby rozmýšľal o tom, ako by mohol reagovať, ak by bolo vyšetrenie pozitívne (t. j. ukázalo by, že sa dostal do kontaktu s HIV):

Extrakt 13.1 (Silverman, 1997b)

- 1 P: ale viete je dôležité aby ste *rozmýšľali* o
 2 skutočnosti že by *mohol* byť pozitívny hh aj keď >pre
 3 väčšinu ľudí< vyjde úplne negatívne
 4 (0.5)
 5 P: ale musíme [o tom hovoriť
 6 K: [mm
 7 K: (áno [rozumieim)
 8 P: [pretože vlastne nie nie je nič horšie
 9 ako ako keď hh umm niekto povie >ach nie nie nie
 10 neriskovali ste< a potom (0.3) musia
 11 neskôr čeliť *problému* [dôjde k tomu
 12 K: [hej
 13 K: um myslím že by som mal o tom porozmýšľať riešme to
 14 keď k tomu prideme ha ha je to lepší postoj
 15 viete=
 16 P: =hh no:: každý má iné [postoje

V tomto prípade som sa zaujímal o spôsob, akým K organizoval vyjadrenie odporu voči odporúčaniam P. Všimnite si, že K posúva otvorený prejav vzdoru voči odporúčaniam P (v riadkoch 1–3), aby rozmýšľal o možnosti pozitívneho výsledku vyšetrenia, o niekoľko replík ďalej a dôjde k nemu až po ďalších desiatich riadkoch prepisu. K najskôr nenadviaže na bod prechodu v konverzácii, ktorý sa mu ponúka (0.5 sekundové mlčanie v riadku 4). P môže prestávku chápať ako neúspešný pokus o prijatie jej odporúčania. Naozaj, nasleduje dôkaz, že to pochopila takto, pretože odporúčanie dočasne necháva tak a vyslovuje programový výrok (riadok 5). Nasledujúce prejavy K („mm“, „áno, rozumiem“) možno chápať ako náznaky odpovede alebo nadväzujúce prvky, ktorými iba uznáva, že rozumie agende. Napriek tomu, že takéto náznaky odpovede vracajú P pôdu pod nohami, K ešte stále neprijal odporúčanie.

Keď však P využije nasledujúce striedanie replík (riadky 8–11) na poskytnutie informácie, ktorá by mohla slúžiť na zdôraznenie skoršieho odporúčania, K vzdoruje. Všimnite si však, že K nielenže odsúva odmietnutie o niekoľko replík, ale v rámci tejto repliky sa zdráha, odmietnutie uvádza a zľahčuje ho smiechom. Navyše, napriek tomu, že P vyjadruje rozdielny názor („hh no“, riadok 16), nenapáda klientove odmietnutie jej odporúčania. Namiesto toho sa vracia k spôsobu, ktorý nezavrhuje výrok K, ale uchováva si časť charakteru pôvodného odporúčania (závažné z pohľadu iných ľudí).

Čo sa tu odohráva? V jednej skoršej práci Erving Goffman (1959) tvrdil, že pretrvávajúcim kritériom ľudí v interakcii je chrániť si navzájom verejnú sebaúctu alebo „tvár“. Nech robia ľudia čokoľvek, vždy berú do úvahy morálny status seba a spoluinteragujúcich osôb, ktorý ich konanie projektuje. Za normálnych okolností má toto kritérium za následok *ochranu* pozitívneho morálneho statusu seba aj iných.

V rámci rigorózneho empirického výskumu v analýze konverzácie sa zhrnuli niektoré dôležité dôsledky Goffmanovho impresionistického konceptu „tváre“ do konceptu „usporiadavania preferencií“ (pozri aj Heritage, 1984).

V rámci analýzy konverzácie má „usporiadavanie preferencií“ v základe za následok rozlišovanie medzi dvoma formátmi konania. Určité činy – zvyčajne činy, ktoré sa dejú v reakcii na iné činy, ako je pozvanie, ponuka alebo ohodnotenie – sa môžu označiť ako menej uprednostňované, to znamená, nejakým spôsobom problematické. Odmietnutie pozvania alebo ponuky, či nesúhlas v reakcii na hodnotenie sa preto môže vyjadriť takým spôsobom, v ktorom je zakódovaný ich problematický status. Naopak, prijatie pozvania alebo ponuky, či súhlas s hodnotením sa môže vyjadriť spôsobom, ktorý nedáva najavo takýto problematický status.

V rámci výskumu založenom na analýze konverzácie sa identifikovalo množstvo praktík, ktorými možno vyjadriť menej preferovaný status konania. Podľa Heritagea (1984, s. 265–280) medzi tieto praktiky patrí to, že:

- Akcia sa oddiali v rámci repliky alebo v rámci niekoľkých výmen.
- Akcia sa bežne začne a bližšie vymedzí v rámci repliky, v ktorej prebieha.
- Akcia sa bežne zavŕši v zľahčenej alebo nepriamej forme.
- Nepreferovaná akcia sa zvyčajne vysvetlí.

V extrakte 13.1, kde, ako som poznamenal, sa predstavuje akcia, ktorá je označená ako nepreferovaná alebo problematická, odmieta K odporúčanie P, nájdeme všetky tieto charakteristiky. Prečo je to tak?

Ak by sme to vyjadrili Goffmanovými slovami, odmietnutie K by mohlo potenciálne ohroziť tvár P ako potenciálnej osoby, ktorá pomáha (pozri aj Brown a Levinson, 1987). Preto, v prípade odmietnutia odporúčania P zo strany K nejde o nič menej než o lokálnu sociálnu solidaritu medzi K a P. Usporiadanie preferencií pomáha účastníkom na základe možnosti prejaviť problematický status odmietnutia odporúčania zachovať tvár P a sociálnu solidaritu, aj keď prebehne akcia, ktorá ich potenciálne ohrozuje.

Preskúmal som súbor sekvencií, v ktorých bolo odporúčanie odmietnuté, a pokúsil som sa identifikovať prípad, v ktorom účastníci neoznačili odmietnutie odporúčania tak, že ho nepreferujú. Z hľadiska usporiadavania preferencií sa javí extrakt 13.2 ako deviantný prípad.

Bezprostredne pred začiatkom extraktu 13.2 rekapitulovala P množstvo predchádzajúcich návštev K na klinike, pričom vytvorila rámec, v ktorého svetle vyzeral K ako jedna z „dosť ustarostených“ osôb, ktoré si „vytvorili“ nešpecifickú uretritídu (NU) na základe „stresu“. Potom prezentuje svoje odporúčanie, zreteľne zamerané proti tomuto správaniu (riadky 23–27), no dostáva sa jej otvoreného odmietnutia (riadok 28), ktoré nevyzerá, že by bolo oddialené alebo zľahčené (čo sú obidva štandardné znaky nepreferovaného konania).

Extrakt 13.2 (Silverman, 1997b)

- 1 P: skutočne si môžete [vytvoriť vlastnú NU v dôsledku dôsledku stresu
2 K: [mm
3 P: a robiť si starosti
4 K: mm rozumiem ja nie som ten typ osoby ha ha ()
5 [stres
6 P [áno ale mohlo by to byť [niečo do čoho sa vnárate
7 K: [stresujem sa
8 P: vidíte
9 K: mm [hmm
10 P: [a (.) do toho sa sa miešajú (.) starosti
11 z toho (.) čo počujete v televízii a rádiu a (.) a
12 čo čítate v novi[nách
13 K: [mmm
14 P: a časopisoch hh a tak (0.5) mi tam je obrovský
15 úplný (.) nesúlad toho toho (.) čo sa momentálne
16 deje s ľudskými bytosťami v tejto chvíli v (.) v rámci urologickej
17 medicíny pretože si stále robia starosti [z
18 K: [mm
19 P: HIV ako >sexuálne prenosnej choroby< tak tak by to mohlo
20 byť niečo z *tohto* viete=
21 K: =mm
22 P: to vytvára ten problém (0.5) tak hh um (1.0)
23 myslím, že to, čo by ste mali urobiť, je (.) ak ste mali
24 tentokrát zdravotne čistý účet
25 (0.4)
26 K: áno
27 P: je (.) [[ticho]] pokračovať v *živote*
28 K: ja žijem svoj život tak či tak teda

Keď v extrakte 13.2 nakoniec P vysloví odporúčanie, na ktoré sa pripravovala (riadky 23–27), K reaguje otvoreným odmietnutím, v ktorom zdôrazňuje, že odporúčanie nie je primerané pre neho (riadok 28). V tomto extrakte K neodďaľuje, nerobí

úvod, nezľahčuje, ani nevysvetľuje odmietnutie odporúčania P. Preto by mohol niekto poukázať, že K vôbec nezodpovedá pravidlám usporiadavania preferencií.

Musíme si však uvedomiť, že tak, ako každý ľudský systém pravidiel, usporiadavanie preferencií nedeterminuje správanie, ale predstavuje spôsob, ako správanie vysvetliť. Preto, namiesto toho, aby sme rozumeli konaniu K ako ignorovaniu usporiadavania preferencií, mohli by sme nazerať na vyjadrenie nezvyčajne silného odmietnutia odporúčania P aj tak, že ho vyjadril prostredníctvom preferovaného formátu akcie. Je to práve neprítomnosť oddialenia, uvádzania, zľahčovania a vysvetľovania, ktorá vytvára tento formát; a týmto spôsobom vytvára nezvyčajnú silu odmietnutia zo strany K.

Zdá sa, že vzhľadom na nepriaznivé prostredie, v ktorom dáva poradkyňa P odporúčanie v extrakte 13.2, je takéto nezvyčajné odmietnutie primerané. Odporúčanie zo strany P nasleduje po sekvencii, v ktorej K hovorí o vlastnej skúsenosti (riadok 4). P však odmieta prijať toto vyjadrenie. Takto sa vytvorilo prostredie, v ktorom sa zúčastnenej osoby nezhodli na perspektíve K. Keďže odporúčanie zo strany P je ukotvené v jej verzii K – verzii, ktorú už K sám vyvrátil – vytvára sa lokálne prostredie, v rámci ktorého možno odmietnuť odporúčanie zo strany P najsilnejším možným spôsobom.

Identifikácia a analýza tohto zdanlivo deviantného prípadu viedla teda k lepšiemu poznaniu okolností, v ktorých ľudia nemusia konať spôsobom, ktorý by mohli predpokladať na základe úvah o „tvári“. Preto by som mohol vyvodiť záver, že v tomto prípade nešlo o neplatnosť usporiadavania preferencií, ale skôr o vyjadrenie zo strany K na základe neprístupnosti na niektoré bežné praktiky pri využívaní tohto usporiadania, že sa udialo niečo neobvyklé.

Porovnanie týchto dvoch extraktov z dát ukazuje, ako môže identifikácia a ďalšia analýza deviantných prípadov posilniť validitu výskumu. Ako som tu naznačil, je dôležité zdôrazniť tú skutočnosť, že takéto identifikácia musí prameniť z teoretického prístupu k dátam. Dáta nikdy nie sú samy osebe „deviantné“, ale stávajú sa takými až vo vzťahu k používanému prístupu – v tomto prípade konceptu usporiadavania preferencií, používanému v rámci analýzy konverzácie. Teoreticky definovaný prístup k analýze by sa mal poriadne uplatniť aj na zhrnutie a preskúmanie dát v tabuľkovej podobe.

Použitie vhodných tabuliek

Je to zvyčajne omyl, ak sa počíta iba pre počítanie. Bez teoretickej logiky v pozadí kategórií v tabuľkách dodáva počítanie výskumu iba falošnú validitu.

Napríklad, v súvislosti s pozorovaním správania v školskej triede Mehan (1979) tvrdí, že mnoho druhov kvantifikácie má iba odmedzenú hodnotu:

Kvantitatívny prístup k pozorovaniu v triede je vhodný pre isté účely, totiž, na zistenie frekvencie rozprávania učiteľa v porovnaní s rozprávaním žiakov ... Tento prístup však minimalizuje príspevok žiakov, zanedbáva vzájomné vzťahy medzi verbálnym a neverbálnym správaním, zahŕňa náhodný charakter interakcie a ignoruje (často viacnásobné) funkcie jazyka (1979, s. 14).

Nesnažím sa tu obraňovať kvantitatívny alebo pozitivistický výskum *ako taký*. Nezaujímajú ma výskumné plány, ktoré sa sústreďujú na kvantitatívne metódy alebo sú ľahostajné voči tomu, ako participanti utvárajú poriadok. Namiesto toho sa chcem pokúsiť názorne ukázať niektoré spôsoby využitia kvantifikácie vo výskume, ktorý má kvalitatívny a interpretačný plán.

Tabuľky, ktoré som vypracoval v rámci výskumu na onkologických klinikách (pozri tabuľku 11.3), sa do určitej miery dostali do konfliktu s Mehanovou kritikou. Napriek tomu, že moje porovnanie kliník vychádzalo zo Strongovej (1979) diskusie o „obradných poriadkoch“, tabuľky som zhotovil na základe pochybných kategórií, definovaných zdravým rozumom. Je napríklad veľmi problematické počítať otázky participantov, ak vaše dáta predstavujú iba poznámky z terénu. Bez možnosti opätovného preskúmania nahrávky je vzťah mojej kategórie „otázky“ k zameraniu participantov neznámy.

Alternatívu predstavuje možnosť počítať vlastné kategórie členov v takej podobe, v akej ich používajú na prirodzene sa vyskytujúcich miestach. Napríklad, v rámci analýzy kardiologických konzultácií s deťmi s Downovým syndrómom (pozri kapitolu 11) som zostrojil tabuľku, zakladajúcu sa na porovnaní konzultácií s deťmi s Downovým syndrómom a bez Downovho syndrómu, ktoré poukázalo na rozdielne formy kladenia otázok zo strany lekára rodičom a odpovedí rodičov. Táto tabuľka poukázala na silnú tendenciu, že v prípade detí s Downovým syndrómom sa lekár aj rodičia vyhýbali použiť slovo „dobré“ v súvislosti s dieťaťom a táto neprítomnosť zmienok o „dobrom stave“ sa ukázala byť rozhodujúca pre porozumenie nasledujúcej podobe klinickej konzultácie.

Preto neexistuje dôvod, prečo by kvalitatívni výskumníci nemali používať kvantitatívne meranie tam, kde je to vhodné. Jednoduché techniky počítania, odvodené na základe teórie a v ideálnom prípade zakladajúce sa na vlastných kategóriách členov, môžu predstavovať prostriedok na preskúmanie celého súboru dát, ktorý sa zvyčajne stratí pri intenzívnom, kvalitatívnom výskume. Namiesto toho, aby musel čitateľ dať na slovo výskumníka, má šancu utvoriť si predstavu o dátach ako celku. Výskumníci zase dokážu testovať a prehodnotiť svoje zovšeobecnenia a odstrániť neustále pochybnosti o presnosti ich dojmov o dátach.

Ako poznamenali Kirk a Miller:

Z nášho pragmatického pohľadu vyžaduje kvalitatívny výskum oddanosť terénnym aktivitám. Nevyžaduje, aby sme zostávali negramotní z hľadiska počítania (1986, s. 10).

RELIABILITA

Počítanie zakladajúce sa na vlastných kategóriách členov v kontexte úplného spracovania dát je možné preto, lebo kvalita dát by mala byť v kvalitatívnom výskume v princípe vysoká. Naopak, napriek vyhláseniam kvantitatívnych výskumníkov, že ich nástroje na meranie sú reliabilné, pretože používajú vopred testované premenné

a škály, môžu skončiť pri vysoko nereliabilných tabuľkách. Nie je to preto, že by boli otázky v dotazníkoch nejednoznačne sformulované, ale skôr preto, lebo kladenie akejkoľvek otázky a odpovedanie na ňu nikdy nemožno oddeliť od vzájomných interpretácií, ktoré sú vo svojej podstate lokálne a neštandardizovateľné (pozri Antaki a Rapley, 1996).

V protiklade k číslam z dotazníkových interview, usporiadaným do tabuliek, sú nahrávky a prepisy otvorené ďalšiemu skúmaniu zo strany výskumníkov aj čitateľov. V kvalitatívnom výskume sa však táto príležitosť nie vždy vyskytuje. Existuje mnoho výskumov založených na pozorovaní, v ktorých sa čitateľ musí spoliehať na výskumníkov opis toho, čo sa dialo. Možno vyššia miera vnorenia sa do „poľa“, typická pre väčšinu kvalitatívnych výskumov, naozaj vedie k určitému nedoceneniu validity a reliability výskumníkovej vlastnej interpretácie svojho „kmeňa“ alebo súboru respondentov.

Ako poznamenal Bryman o takýchto výskumoch:

Zriedka sú k dispozícii poznámky z terénu alebo obsiahle prepisy; boli by veľmi užitočné, pretože by umožnili čitateľovi formulovať vlastné domnienky o stanoviskách skúmaných ľudí (1988, s. 77).

V jednej z predchádzajúcich častí tejto knihy som hovoril o dvoch spôsoboch, ako posilniť reliabilitu dát z terénu: o konvenciách pre písanie poznámok v teréne (pozri kapitolu 11) a o vzájomnej zhode medzi kódermi (v kapitole 10). V zostávajúcej časti tejto kapitoly skonkrétnim diskusiu o reliabilite príkladom, ako sa s reliabilitou vysporiadali v rámci jedného etnografického výskumu. Potom zhodnotím praktické otázky reliability na základe výskumu, v ktorom sa pracovalo s nahrávkami a prepismi prirodzene prebiehajúcich interakcií.

Reliabilita v jednej etnografickej štúdií

V etnografickej štúdií o mladistvých užívateľoch drog, o ktorej sme prvýkrát hovorili v kapitole 10, Barry Glassner a Julia Loughlinová (1987) starostlivo nahráli všetky svoje interview na pásky. Tieto pásky potom prepísali a kodovali tak, že:

identifikovali témy, spôsoby rozprávania, námety, udalosti, aktérov a tak ďalej ... Z týchto zoznamov sa stali katalógy kódov, pozostávajúce zo 45 tém, z ktorých každá mala až do 99 deskriptorov (1987, s. 25).

Na pohľad sa zdá, že zostrojenie takejto tabuľky vyžaduje počítanie pre počítanie, ktoré nájdeme v niektorých kvantitatívnych výskumoch. Autori však vysvetľujú, že ich prístup k analýze dát sa líši od pozitivistických, dotazníkových výskumných štúdií:

V pozitivistickjších výskumných plánoch sa reliabilita kóderov hodnotí z hľadiska zhody medzi kódermi. V kvalitatívnom výskume sa nezameriavame na štandardizovanie interpretácie dát. Naším cieľom pri vyvíjaní tohto zložitého systému vytvárania katalógu a vyhľadávania bolo skôr udržať si dobrý prístup k slovám subjektov, bez spoliehania sa na pamäť osôb, ktoré robili interview alebo analyzovali dáta (1987, s. 27, zdôraznil som ja).

Pomocou uchovania tohto prístupu k vlastným kategóriám subjektov Glassner a Loughlinová vyhovujú teoretickému zameraniu väčšiny kvalitatívnych výskumov a zároveň umožňujú čitateľom uchovať si určitý priamy prístup k surovým dátam.

Glassner a Loughlinová navyše tvrdia, že ich analýza spĺňa bežné kritériá reliability. Napríklad:

- Kódovanie a analýza dát sa robili „naslepo“: osoby, ktoré kodovali, aj ktoré analyzovali dáta, „realizovali svoj výskum bez toho, aby vedeli o očakávaníach alebo hypotézach vedúcich projektu“ (1987, s. 30)
- Nahrávanie a analýza dát podporované počítačom znamenali posilnenie vierohodnosti, že zistené vzorce skutočne existovali v celom súbore dát, a nie iba v priaznivých príkladoch.

Reliabilita vo výskume interakcie nahratej na pásku

Keď sa konanie ľudí nahrá na pásku a prepíše, reliabilita interpretácie prepisov sa môže vážne oslabiť neprepísaním zdanlivo triviálnych, no často rozhodujúcich prestávok a miest, kde sa prekrýva rozprávanie viacerých osôb. Istý nedávny výskum konzultácií s lekárom sa napríklad zameriaval na zistenie, či onkologickí pacienti pochopili, že ich ochorenie je smrteľné.

V rámci tohto výskumu (Clavarino et al., 1995) sme sa pokúsili preskúmať bázu, ktorá slúžila na interpretatívne posudzovanie obsahu série interview typu lekár-pacient medzi tromi onkológmi a ich novoprijatými pacientmi, nahratými na pásku. Počas tohto rozhovoru boli pacienti údajne informovaní o tom, že ich rakovina sa nedá liečiť.

Zhotovili sa dva nezávislé prepisy. V prvom sme sa pokúsili prepísať konverzáciu „doslova“, t. j. bez gramatického alebo iného „upratovania“. Traja nezávislí kóderi, trénovaní, aby sa zhodovali, použili prvý prepis a kodovali ten istý materiál. Potom sa odhadla reliabilita na základe vzájomnej zhody. Nezhody medzi kódermi mohli vyjadrovať určitú nejednoznačnosť dát, prekrývanie sa kódovacích kategórií alebo jednoducho chyby v kódovaní.

Druhý prepis vychádzal z analytických myšlienok a transkripčných symbolov, používaných v rámci analýzy konverzácie. Obsahoval dodatočné informácie o tom, ako jednotlivé stránky organizovali svoj rečový prejav, a predstavuje, ako veríme, objektívnejší, komplexnejší, a preto reliabilnejší záznam dát, daný úrovňou podrobnosti tejto metódy.

O transkripčné symboly a koncepty analýzy konverzácie sme sa opierali preto, lebo sme sa v konverzácii snažili odhaliť jemné prvky, ktoré by ukázali, ako lekár aj pacienti formulujú a prijímajú počuteľne nejednoznačné výroky týkajúce sa pacientovej prognózy. To vyžadovalo posun od čítania kóderov k tomu, ako participanti navzájom preukázateľne monitorujú rozprávanie toho druhého. Na základe zamerania sa na tieto podrobnosti sme mohli formulovať úsudky, ktoré sú presvedčivo validnejšie. To nevyhnutne vedie k vyriešeniu problému reliability na základe vzájomnej zhody medzi kódermi.

Napríklad, keď výskumníci prvýkrát počúvali nahrávky príslušných konzultácií z nemocnice, niekedy mali pocit, že neexistuje dôkaz, či pacienti porozumeli lekárovým, často opatrným vyjadreniam o ich prognóze. Keď sa však tieto nahrávky opätovne prepísali, ukázalo sa, že pacienti používali veľmi tiché vyjadrenia (ako „áno“ alebo častejšie „mm“), ktorými naznačili, že prijali túto informáciu. Lekári by beztak reagovali na mlčanie pacientov a preformulovali by svoje vyjadrenia o prognóze.

ZÁVER

Niektorí výskumníci v rámci spoločenských vied tvrdia, že záujem o reliabilitu a validitu pozorovaní vzniká iba v rámci tradície kvantitatívneho výskumu. Pretože to, čo oni nazývajú „pozitivistický“ prístup, nerozlišuje medzi prírodným a sociálnym svetom, potrebujú reliabilné a validné merania spoločenského života iba takto „pozitivističtí“. A naopak, tvrdia, ak raz pristupujeme k sociálnej realite ako k neustálemu prúdu, potom nedáva zmysel, aby sme si robili starosti s tým, či naše nástroje merajú presne (napr. Marshall a Rossmann, 1989).

Takýto postoj by vylúčil akýkoľvek systematický výskum, pretože tvrdí, že nemôžeme predpokladať žiadne stabilné vlastnosti v sociálnom svete. Ak však uznáme, že takéto vlastnosti môžu existovať, prečo by sa nemali v rámci iných prác replikovať tieto vlastnosti?

Ako tvrdia Kirk a Miller v súvislosti s reliabilitou:

Kvalitatívni výskumníci si už nemôžu dovoliť odsúvať otázku reliability. Zatiaľ čo sila terénneho výskumu bude vždy spočívať v jeho schopnosti zabezpečiť validitu tvrdení, jeho výsledky sa (odôvodnene) nebudú brať na vedomie, ak sa nebude venovať pozornosť reliability. Ak chceme odhadnúť reliabilitu, je povinnosťou vedeckého výskumníka, aby zdokumentoval svoj postup (1986, s. 72).

Samozrejme, to isté môžeme tvrdiť o požiadavkách na validitu alebo pravdivostný status kvalitatívnych výskumných štúdií. Preto – aby sme zdôraznili tvrdenie, ktorým začínala táto kapitola – ak nedokážete svojmu publiku prezentovať postupy, ktoré ste použili na zabezpečenie reliability vašich metód a validity vašich záverov, máte iba slabé dôvody na to, aby ste sa pokúšali o ukončenie výskumnej dizertácie.

ZHRNUTIE

Validita je iný výraz pre pravdivosť. To, že tvrdenia výskumnej štúdie sú validné, nemôžeme povedať vtedy, keď:

- 1 hovorí sa iba o niekoľkých exemplárnych prípadoch,
- 2 neposkytnú sa kritériá alebo dôvody pre zaradenie určitých prípadov a nie iných,
- 3 nie je k dispozícii materiál v pôvodnej podobe.

Hovorili sme o piatich spôsoboch kritického uvažovania o analýze kvalitatívnych dát, ktorého cieľom sú validnejšie zistenia:

- Princíp vyvrátenosti,
- metóda systematického porovnávania,
- úplné spracovanie dát,
- analýza deviantných prípadov,
- využitie vhodných tabuliek.

Reliabilita hovorí o stupni zhody, s akým rôzni pozorovatelia alebo ten istý pozorovateľ v rozdielnych situáciách prípady zaradia do tej istej kategórie. Aby sa mohla vypočítať reliabilita, je povinnosťou vedeckého výskumníka, aby zdokladoval svoj postup a preukázal, že kategórie použil dôsledne.

Ďalšie čítanie

Nedávno vyšla kniha, ktorá predstavuje výborné celkové spracovanie otázok, o ktorých sme hovorili v tejto kapitole, Clive Seale: *The Quality of Qualitative Research* (Sage, 1999). Kratšie, no špecializovanejšie spracovanie nájdete v Peräkylä (1997). Podrobnú diskusiu o „analytickej indukcii“ nájdete v Becker (1998, s. 197–212).

Cvičenie 13.1

Toto je cvičenie, ktoré by vám malo pomôcť pri premýšľaní o validite vašej analýzy dát. Najlepšie je vyskúšať si ho, ak ste už napísali aspoň jednu dôležitú prácu o svojich zisteniach.

- 1 Vyberte niektorú zo svojich prác, ktoré ste napísali o svojich dátach.
- 2 Vysvetlite, na základe akých dôvodov ste si zvolili tieto konkrétne extrakty z dát, že o nich budete písať.
- 3 Do akej miery môžete tvrdiť, že tieto dáta boli „typické“ alebo „reprezentatívne“?
- 4 Do akej miery ste skúmali „deviantné“ prípady a písali o nich?

Cvičenie 13.2

Na základe tohto cvičenia by ste sa mali oboznámiť s výhodami a obmedzeniami jednoduchých tabuliek.

- 1 Vyberte si z celého vášho korpusu dát jeden súbor (napr. určitú sériu rozhovorov, pozorovaní alebo prepisov).
- 2 Spočítajte všetko, čo sa dá spočítať v týchto dátach z *hľadiska vášho teoretického zamerania*.
- 3 Posúďte, čo tieto kvantitatívne dáta vypovedajú o spoločenskom živote v danom prostredí, napr. aké súvislosti môžete preukázať.
- 4 Identifikujte deviantné prípady (t. j. položky, ktoré nepodporujú už identifikované súvislosti). Ako by ste mohli ďalej analyzovať tieto deviantné prípady, s využitím kvantitatívnych alebo kvalitatívnych postupov? Aké svetlo by to mohlo vrhnúť na súvislosti, ktoré ste identifikovali?

Cvičenie 13.3

Ešte raz zreprodukuje citát z knihy Barryho Glassnera a Julie Loughlinovej, ktorý som použil v tejto kapitole:

V pozitivistickjších výskumných plánoch sa reliabilita kóderov hodnotí z hľadiska zhody medzi kódermi. V kvalitatívnom výskume sa nezameriavame na štandardizovanie interpretácie dát. Naším cieľom pri vyvíjaní tohto zložitého systému vytvárania katalógu a vyhľadávania bolo skôr *udržať si dobrý prístup k slovám subjektov*, bez spoliehania sa na pamäť osôb, ktoré robili interview alebo analyzovali dáta (1987, s. 27, zdôraznil som ja).

Napište krátky text (povedzme, 1000 slov), v ktorom vysvetlíte, akým spôsobom umožňuje vaša vlastná analýza dát čitateľovi dobrý prístup k pôvodnému súboru dát. Overte si tento text u vášho školiteľa a iných študentov. Ak si myslia, že je dobrý, budete ho môcť použiť ako časť záverečnej kapitoly týkajúcej sa metodológie.